

A digitális könyvtár és a szerzői jog

Tóth Péter Benjamin

[megjelent: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, CVII. évf., 2002. 3. szám, valamint Tudományos és Műszaki Tájékoztatás (Könyvtár- és információtudományi szakfolyóirat), XLIX. évf., 2002. 6-7. szám]

lezárás: 2002.április 19.

Bevezetés

Újból és újból felmerül, hogyan lehetne a könyvtári eszmét – a kulturális örökség megőrzését és szolgáltatását – az információs társadalom gondolatával összhangba hozni. Minden ilyen törekvés szükségszerű előfeltétele annak megvizsgálása, milyen módon, és mennyiben érinti a könyvtárak és a szerzői jogosultak között sok évtized alatt létrejött kényes egyensúlyt a digitális archiválás, és az archivált anyagok szolgáltatása.

Természetes, hogy mind szélesebb körben merül fel a digitális archiválás igénye, pl. audiovizuális művek, rádió-, televízió-műsorok tekintetében is; jelen tanulmány azonban kizárólag a „hagyományos” könyvtári terület: a könyvek, folyóiratok, napilapok tárolásáról és szolgáltatásáról szól.

1. A „szerzői jogi kérdés” – általában

Tulajdonképpen mindenki, aki valamilyen módon kapcsolatba kerül a szerzői joggal, a következő kérdésen keresztül veszi fel ezt a kapcsolatot: **„Ha előttünk áll egy szellemi termék, azzal valamilyen cselekményt végzünk, erre szerzői jogilag szükséges-e engedélyt kérni és/vagy díjat fizetni?”** Így mondhatjuk, hogy ez a kérdés a szerzői jog lelke; erre az ún. „szerzői jogi kérdésre” a következő három, logikailag egymásra épülő lépcsőben lehet válaszolni:

1. A szerzői jogi törvény (1999. évi LXXVI. tv., a továbbiakban: Sztj.) által védett-e az előttünk fekvő termék?
2. *(Ha védett tárgyról van szó)* Az általunk tervezett cselekmény engedélyköteles/díjköteles felhasználásnak minősül?
3. *(Ha védett tárgy engedélyköteles/díjköteles felhasználása történik:)* Nem esik cselekményünk a törvényben felsorolt szabad felhasználási cselekmények valamelyike alá?

1.1. A szerzői jogi törvény által védett-e a termék?

Ezen kérdésre történő válaszkérés során két alkérdést kell megvizsgálni: először, hogy az adott termék a szerzői jogi törvény által védett tárgynak minősül-e, és – másodsor – ha igen, akkor fennáll-e még a védelem, azaz az adott tárgyra vonatkozó védelmi idő nem telt-e le.

1.1.1. Védett tárgy?

Szerzői jogi törvényünk a következő védett tárgyakat ismeri:

Szerzői mű: az irodalom, a tudomány, művészet minden alkotása, amelyet jellemez a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege.

Előadóművészi teljesítmény: tipikusan (de nem feltétlenül!) szerzői művek egyedi-eredeti előadása.

Hangfelvétel-előállítói teljesítmény: a szomszédos jogi alapegyezménynek számító Római Egyezmény és a genfi ún. Fonogram-egyezmény szerint valamely előadás hangjainak vagy más

hangoknak kizárólag hallgatható rögzítése. A WIPO Előadások és Hangfelvételek Egyezménye (WPPT) alapján nemcsak hangok, hanem hangok kifejeződéseinek rögzítése is ide tartozik.

Rádió- és televízió-szervezeti teljesítmény: műsor, azaz művek, szomszédos jogi teljesítmények és egyéb információk rendszerezett, kiválogatott, összeszerkesztett és a néző által összetartozóként azonosítható folyamának egésze vagy egy egysége; minimális védett egység: „műsorszám” (ld. Média tv. 2.§ 28. pont)

Filmelőállítói teljesítmény: film (akár audiovizuális alkotásnak nem minősülő filmek is!)

Sui generis adatbázis-előállítói teljesítmény: adatbázis: önálló művek, adatok vagy egyéb tartalmi elemek valamely rendszer vagy módszer szerint elrendezett gyűjteménye, amelynek tartalmi elemeihez egyedileg hozzá lehet férni, ha a tartalom összeállítása (megszerzése, ellenőrzése, megjelenítése) jelentős ráfordítást igényel. Minimális védett egység: az adatbázis „jelentős része”, illetve – kizárólag ismételt és rendszeres felhasználás esetén – az adatbázis „jelentéktelen része”. (Sem a „jelentős ráfordítás”, sem a „jelentős-”, illetve „jelentéktelen rész” fogalmára nem tartalmaz a törvény¹, vagy az európai uniós irányelv² iránymutatást, a nemzetközi és magyar joggyakorlatra vár a pontosítás feladata.)

1.1.2. A védelmi időn belül vagyunk-e?

A védelmi időszakot 2002. január elsejétől minden védett tárgy tekintetében azonos elv alapján számítja a szerzői jogi törvény az alábbiak szerint: az adott esemény bekövetkeztét követő év első napjától számított 'x' év.

Szerzői jog:

- **p.m.a.**³ **70 év** [Szt. 31.§] (Számítandó: a./ szerző halálától b./ utójára elhunyt szerzőtárs halálától c./ ismeretlen szerző esetén a nyilvánosságra hozataltól d./ együttesen létrehozott mű esetén [1999-től létező kategória, Szt. 6.§] a nyilvánosságra hozataltól)

- **editio princeps**⁴: **25 év** [Szt. 32.§] (Számítandó: első nyilvánosságra hozataltól)

Szomszédos jogok:

- **50 év** [Szt. 84.§] (Számítandó: a./ hangfelvételek és bennük rögzített előadások: a hangfelvétel forgalomba hozatalától, ill. elkészítésétől, ill. első nyilvánossághoz közvetítésétől b./ rögzítetlen előadások: az előadás megtartásától c./ rádió-televízióműsorok: a műsor első sugárzástól, átvitelétől d./ filmek: a film forgalomba hozatalától, ill. elkészítésétől, ill. első nyilvánossághoz közvetítésétől)

Sui generis adatbázis-oltalom:

- **15 év** [Szt. 84/D.§] (Számítandó: nyilvánosságra hozataltól, ill. elkészítéstől. A védelmi idő újra kezdődik, ha az adatbázis tartalmát jelentősen megváltoztatják úgy, hogy annak eredményeként a megváltoztatott adatbázis önállóan is jelentős ráfordítással előállítottak számít. 1982. dec. 31-e előtt készített adatbázisokra nem vonatkozik a szabályozás, az 1982. dec. 31-e után, de 2002. jan. 1-je előtt készített adatbázisok 1998. jan. 1-jétől 15 évig védettek.)

1.2. A cselekmény szerzői jogi felhasználásnak minősül-e?

Amennyiben az első logikai lépcsőben megállapításra került, hogy az előttünk fekvő szellemi termék a szerzői jogi törvény által védett tárgy, és a védelmi idő sem telt le, a következő kérdés, hogy vajon az általunk e termékkel tervezett cselekmény szerzői jogi értelemben értékelendő felhasználásnak minősül-e.

¹ 2001. évi LXXVI. törvény a szerzői jogi törvény módosításáról

² 96/9/EK. sz. irányelv az adatbázisok sui generis oltalmáról

³ post mortem auctoris, azaz „a szerző halála után”

⁴ hátrahagyott művek első jogszerű nyilvánosságra hozóit megillető, szomszédos jogi jellegű (mert alkotás-közvetítői alapon álló), de a szerzői vagyoni jogokhoz igazodó terjedelmű védelem

E téren alapvető eltérés van a szerzői jog és a törvényben védett ún. kapcsolódó jogok között: míg a szerzőnek jogában áll műve **minden egyes felhasználásának** engedélyezése, addig a kapcsolódó jogi jogosult csak a törvényben **kimerítően felsorolt engedélyezési jogokkal** rendelkezik. Bizonyos esetekben [pl. nyilvános haszonkölcsön az Sztj. 23.§ (7) szerint] a törvény engedélyezési jog helyett díjigényt ad a jogosultnak, amit kizárólag közös jogkezelés (ld. alább) útján érvényesíthet.

1.2.1.A szerzők

kizárólagos joga a mű bármilyen felhasználásának engedélyezése [Sztj. 16.§ (1)] A törvény a legtipikusabb felhasználási cselekményeket nevesíti is, ezek a következők:

- többszörözés
- terjesztés
- nyilvános előadás
- nyilvánossághoz közvetítés
- átdolgozás
- kiállítás

1.2.2.A szomszédos jogi jogosultak

a törvényben kimerítően felsorolt engedélyezési jogokkal rendelkeznek [Sztj. 73.-82.§].

1.2.3. A sui generis védelemben részesülő adatbázisok előállítói

szintén a törvényben taxatívén felsorolt engedélyezési jogokkal rendelkeznek, a következő felhasználási cselekmények engedélyezése tartozik kizárólagos engedélyezési jogukba:

- az adatbázis egészének vagy jelentős részének kimásolása (~többszörözés)
- az adatbázis egészének vagy jelentős részének újrahasznosítása (~terjesztés, Sztj. 26.§ (8) szerinti nyilvánossághoz közvetítés)
- az adatbázis jelentéktelen részének ismételt és rendszeres kimásolása és újrahasznosítása, ha ez sérelmes az adatbázis rendes felhasználásra vagy indokolatlanul károsítja az előállító jogos érdekeit

1.3. Nem esik-e tevékenységünk szabad felhasználási esetkör alá?

Amennyiben az előttünk fekvő termék a szerzői jog által védett alkotásnak, illetve teljesítménynek minősül, és a termékkel tervezett cselekményünk a fentiek alapján felhasználásnak minősül, akkor főszabályként engedélyt kell kérnünk, illetve jogdíjat kell fizetnünk.

Bizonyos, jogpolitikai indokok által szükségesnek tartott esetekben a törvény mégis kivételt ad az engedélykérési és díjfizetési kötelezettség alól. Ezek az ún. szabad felhasználási esetek. Fontos általános szabálya a szabad felhasználásoknak a háromlépcsős teszt, melyet a szerzői jog nemzetközi alapegyezménye, a Berni Unió Egyezmény előír: szabad felhasználásnak csak az minősülhet, ami a.) kivételes esetre vonatkozik b.) nem sérelmes a mű rendes felhasználására és c.) indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit. Míg az első feltételt a jogalkotó kell mérlegelje az egyes esetek kialakításakor, addig a második, illetve harmadik feltétel az Sztj. részét is képezi [Sztj. 33.§ (2)], tehát ezen általános érvekre hivatkozva egy magyar bíróság is megszüntetheti az egyébként tételes szabállyal szabad felhasználássá minősített cselekmények kedvező elbírálását.

A szabad felhasználásokról szóló szabályok a szerzői jogi törvény két pontján található a IV. fejezetben [Sztj. 33-41.§, 83.§ (2)] a szerzői és a szomszédos jogi jogosultakra vonatkozó közös szabályok találhatóak, külön szabályozza azonban a kérdést a törvény a sui generis adatbázis-oltalom tekintetében [Sztj. 84/C.§].

2. Válaszok a „szerzői jogi kérdésre” a digitális könyvtár szemszögéből

Tekintettel arra, hogy a digitális könyvtár⁵ nagyon régi és nagyon friss anyagokat is fel szeretne használni, először arra kell megtalálni a választ, hogy a „szerzői jogi kérdést” melyik időpontban hatályos törvény szerint kell megvizsgálni. Az új Sztj. 107.§ (1) bekezdésében kimondja, hogy e „törvény 1999. szeptember 1-jén lép hatályba; rendelkezéseit a hatálybalépését követően megkötött felhasználási szerződésekre kell alkalmazni.” Következésképp akár az engedélyezendő, akár a jogsértő mostani felhasználási cselekményekre a jelenleg hatályos Sztj. rendelkezéseit kell alkalmazni.

Szintén problémát jelenthetne, hogy a digitális könyvtár több ország jogosultjának műveit, teljesítményeit is felhasználja; a nemzetközi magánjog szabályai alapján a felhasználás helye országának joga alkalmazandó,⁶ illetve a Berni Unió Egyezmény nemzeti elbánásról szóló szabályai is a magyar jog alkalmazandóságát irányozzák elő.⁷

Az 1. pontban bemutatottak alapján lehet eldönteni, hogy az előttünk álló szellemi termék általunk tervezett felhasználásához szükség van-e szerzői jogi engedélykérésre, díjfizetésre. Nézzük most, hogy a vizsgált területen milyen válaszok adhatók a fenti kérdésekre.

2.1. A szerzői jogi törvény által védett-e az előttünk fekvő termék?

2.1.1. Védett tárgy?

Jelen tanulmány a könyvek, periodikák digitális archiválásának, szolgáltatásának jogi kérdéseit vizsgálja; előfeltételezése, hogy ezek elsősorban szöveget, másodsorban illusztrálásként képeket tartalmaznak, más tartalom azonban nem merül fenn bennük. (Más tartalmak digitalizálásáról és szolgáltatásáról természetesen további vizsgálatok lehetnek szükségesek.)

Az egyes könyvekben, folyóiratokban, napilapokban **megjelenő írásokat** szinte minden esetben védi a szerzői jog, méghozzá irodalmi műként. Az írásokban szereplő hírek, tények, ötletek, elgondolások ugyan nem védettek a szerzői jogban [Sztj. 1.§ (6)], de az ezeket megfogalmazó újságíró cikke védelemben részesül.

Az **illusztrációként** felhasznált rajzok, ábrák minősülhetnek védett képzőművészeti alkotásnak. „Vonalak, formák, színek bármilyen egyéni, eredeti megoldása, csoportosítása létrehozhatja a képzőművészeti alkotást...”⁸

Egy-egy folyóirat, napilap, esetleg gyűjteményes könyv jelentős ráfordítással létrehozott **adatbázisnak** minősülhet a szerzői jogi törvény fent említett szabályai alapján, amelynek előállítója (tipikusan a kiadó) az irodalmi művek és képzőművészeti alkotások szerzőit nem érintő, az ő jogaik mellett fennálló adatbázis-előállítói sui generis kapcsolódó joggal rendelkezik. (Tehát pl. egy ma napilapban megjelenő cikk esetén a cikk szerzőjén túl a napilap [mint adatbázis] előállítója is jogosultnak minősül.) Szintén védelem alatt állhat **gyűjteményes műként** a szerkesztő szerzői joga is.

Összefoglalva tehát a könyvekben, periodikákban felhasznált írások kimagaslóan túlnyomó része a szerzői jog által védett. Az illusztrációk esetében is kijelenthető, hogy a többség szerzői műnek minősül, s legfeljebb az egyszerű grafikonokról, eredetiséget nem mutató ábrákról, állapíthatjuk meg, hogy azok védelmen kívül állnak. Az egyes periodikák anyaga (akár egy szám, akár egy időszak

⁵ Digitális könyvtáron azt a könyvtárt értjük, amely a hagyományos könyvtári tevékenységet a modern digitális eszközök segítségével végzi, azaz elektronikus formában tárolt művek, teljesítmények elektronikus úton történő szolgáltatását nyújtja.

⁶ 1979. évi 13. tvr., 19.§ „A szerzői jogokat annak az államnak a joga szerint kell elbírálni, amelynek területén a védelmet igénylik.”

⁷ 1975. évi 4. tvr., BUE 5. cikk (1) bek.

⁸ A szerzői jogi törvény magyarázata, szerk. Gyertyánfy Péter, KJK-Kerszöv, Budapest, 2000., Batta János: X. fejezet, 322.p.

összes cikke) a 2002. január 1-jén hatályba lépett törvénymódosítás alapján sui generis adatbázis-oltalomban részesülhet, ha létrehozatala jelentős ráfordítást igényelt.

2.1.2. Védelmi időn belül vagyunk-e?

Az így védettnek minősülő művek, adatbázisok tekintetében a következő kérdés tehát, hogy a védelmi időn belül vagyunk-e? Amennyiben nem, úgy természetesen szerzői jogi engedélykérés nélkül bármilyen használat lehetséges.

A **szerzői művek** (ideértve a gyűjteményes mű egyéni-eredeti szerkesztését) esetében a védelmi idő p.m.a. 70 év, amely azt jelenti, hogy 2001. december 31-én járt le az 1931-ben elhunyt szerzők műveinek védelme. (A védelem a folyóiratoknál, napilapoknál is az egyes szerzők halálától számítódik, nem pedig a megjelenéstől!) Az ilyen alkotásokat szerzői engedélykérés nélkül fel lehet használni.

Ugyanakkor a védelmi idő számításával igen körültekintően kell eljárni több szerzős művek esetén, idegen nyelvről fordított írások esetén (ahol a fordítónak az adott fordításra vonatkozó saját szerzői jogának védelmi idejét természetesen külön kell számolni), több részben nyilvánosságra hozott művek esetén. További vizsgálat szükséges azon a téren, hogy az egyes periodikákban név nélkül vagy rövidített néven megjelent írások az Szt. 31.§ (3) alapján olyan műveknek minősülnek-e, ahol a szerző személye nem állapítható meg, és ezzel a felhasználóra nézve nyilvánvalóan kedvezőbb, *nyilvánosságra hozataltól* számított 70 éves védelem alkalmazandó-e?

Az **adatbázis**-oltalomnál említettek szerint az egyes periodikák, mint adatbázisok oltalma eleve kizárólag az 1982. december 31-e után létrehozott adatbázisoknál merülhet fel. Az 1983. január 1-je és 2001. december 31-e között létrehozott adatbázisok 1998. január 1-jétől 15 évig védettek. A 2002. január 1-jétől létrehozott adatbázisok 15 éves védelmi idejének számításáról már esett szó.

2.2. A cselekmény szerzői jogi felhasználásnak minősül-e?

Jelen tanulmány – ismét hangsúlyozzuk – nem kíván minden mű, teljesítménytípus archiválásáról szólni, hanem kizárólag a könyvek, periodikák digitális archiválását, CD-ROM-on, intraneten, illetve interneten történő szolgáltatásának problémáját járja körül.

2.2.1. Digitális archiválás

A digitális archiválás az Szt. szerint a *többszörözés* kategóriájába tartozik. Eszerint „Többszörözés: a.) a mű anyagi hordozón való – közvetlen vagy közvetett – rögzítése, bármilyen módon, akár véglegesen, akár időlegesen, valamint b.) egy vagy több másolat készítése a rögzítésről.” „A mű többszörözésének minősül különösen (...) a mű tárolása digitális formában elektronikus eszközön (...)” [Szt. 18.§ (1) (2)]

Természetesen ez alapján nemcsak az első archiválási tevékenység, hanem az esetleges későbbi (pl. olvasók részére történő) másolatkészítések is többszörözésnek minősülnek.

Az Szt. 18.§ (1) és 84/A.§ (1) a.) alapján **mind a szerzők, mind az adatbázis-előállítók kizárólagos joga, hogy művük/teljesítményük többszörözését engedélyezzék.**

2.2.2. CD-ROM-on történő közzététel

A CD-ROM-on történő közzététel a szerzői jog fogalomrendszerében kiadásnak minősül, amely két, külön-külön engedélyt igénylő felhasználási cselekmény: a *többszörözés* és a *terjesztés* kategóriáját valósítja meg. „Terjesztésnek minősül a mű eredeti példányának vagy többszörözött példányainak a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tétele forgalomba hozattal vagy forgalomba hozatalra való felkínálással.” [Szt. 23.§ (1)]

Az Sztj. 18.§ (1) és 84/A.§ (1) a.), továbbá az Sztj. 23.§ (1) és 84/A.§ (1) b.) alapján **mind a szerzők, mind az adatbázis-előállítók kizárólagos joga, hogy művük/teljesítményük CD-ROM-on történő kiadását engedélyezzék.**

2.2.3. Intraneten történő közzététel

Az intraneten történő közzététel természetesen igényel a fentiek alapján egy *többszörözést* (ez lehet maga az archiválás a 2.2.1. szerint, de ha az egyik könyvtár által archivált tartalmat egy másik könyvtár akarja így felhasználni, az ő szerverén újabb többszörözés valósul meg).

Kérdéses, hogy az olvasókhöz intraneten történő eljuttatás *nyilvánossághoz közvetítésnek* minősül-e az Sztj. 26.§ (8) és 84/A.§ (1) b.) alapján, azaz megvalósul-e a mű/adatbázis nyilvánosság számára történő olyan hozzáférhetővé tétele, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg. További részletes, nemzetközi irodalmi és gyakorlati vélemények összehasonlításával is járó vizsgálat szükséges olyan szempontból, hogy milyen esetekben valósul meg nyilvánosság, illetve mikor nem ér el nyilvánosságot az intranetes közzététel. (A 'nyilvánosság' a 'vétel' lehetőségéhez jutó személyi kör tartalmi meghatározatlanságára utal.⁹) Egy szűkebb munkahelyi közösség esetén az intranetes elérhetővé tétel valószínűleg nem minősül nyilvánossághoz közvetítésnek, míg pl. az egyetemi intranet már megvalósítja a nyilvánossághoz közvetítést.¹⁰

Az egyes olvasók részére a helyszínen számítógépes képernyőn való megjelenítés a szerzői jog fogalmi szerint *nyilvános előadás*. „Előadás különösen (...) a mű érzékelhetővé tétele bármilyen műszaki eszközzel vagy módszerrel, így például (...) a közönséghez közvetített vagy (műpéldányon) terjesztett mű (...) képernyőn való megjelenítése.” [Sztj. 24.§ (2) b.)] Szintén további vizsgálatot igényel annak tisztázása, hogy nyilvános előadás, illetve nyilvánossághoz közvetítés esetében a törvény nyilvánosság-fogalma a magyar szerzői jog szerint eltérő! Tehát elvileg előfordulhat olyan helyzet, ahol az intranetes felhasználás nem jelent nyilvánossághoz közvetítést, de a felhasználás végső elemeként jelentkező képernyőn való megjelenítés nyilvános előadásként engedélyköteles felhasználást valósít meg.

Az Sztj. 18.§ (1) és 84/A.§ (1) a.), továbbá az Sztj. 26.§ (8) és 84/A.§ (1) b.) alapján **mind a szerzők, mind az adatbázis-előállítók kizárólagos joga, hogy művük/teljesítményük intraneten történő nyilvánosságához (?) közvetítését engedélyezzék.**

Az Sztj. 24.§ (1) alapján **a szerzők kizárólagos joga, hogy művük képernyőn való megjelenítéssel történő nyilvános előadását engedélyezzék.**

2.2.4. Interneten történő közzététel

Az intranetnél felmerült kérdés (nyilvánosság vagy sem?) az internet esetében fel sem merül, az lényegénél fogva mindenképpen *nyilvánossághoz közvetítő* eszköznek minősül. Az internetes közzététel az intranetes felhasználáshoz hasonlóan igényel egy *többszörözési* elemet. Ugyanakkor az intranetes felhasználástól eltérően a tartalomszolgáltatás és a képernyőn való megjelenítés tipikusan nem azonos személy által történik.

Az Sztj. 18.§ (1) és 84/A.§ (1) a.), továbbá az Sztj. 26.§ (8) és 84/A.§ (1) b.) alapján **mind a szerzők, mind az adatbázis-előállítók kizárólagos joga, hogy művük/teljesítményük interneten történő nyilvánosságához közvetítését engedélyezzék.**

2.3. Nem esik-e tevékenységünk szabad felhasználási esetkör alá?

Az előző pontok vizsgálódásainak eredménye, hogy mind a digitális archiválás, mind a CD-ROM-on terjesztés, intraneten (?), interneten hozzáférhetővé tétel engedélyköteles felhasználási cselekménynek

⁹ A szerzői jogi törvény magyarázata, szerk.: Gyertyánfy Péter, KJK-Kerszöv, Budapest, 2000., Gyertyánfy Péter: III. fejezet, 146.p.

¹⁰ Jelenleg a nyilvános előadás kategóriájával ellentétben sajnos nincs sem normatív fogalom, sem normatív kivétel a nyilvánossághoz közvetítés nyilvánosság-definíciója terén.

minősül. A logikai lánc következő kérdése, hogy nem létezik-e olyan szabad felhasználás, amely alapján mégis elkerülheti a felhasználó a szerzői jogi engedélykérést, díjfizetést.

A szerzői jogi törvény egyes, a témával kapcsolatos szabad felhasználásokat elrendelő szabályainak alkalmazása során természetesen az általános szabad felhasználási előfeltételeket mindig figyelembe kell venni! (nem sérelmes a rendes felhasználásra, indokolatlanul nem károsítja a jogosult jogos érdekeit, megfelel a tisztesség követelményeinek, nem irányul a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célra; kiterjesztő értelmezés tilalma [Szt. 33.§ (2) (3)])

2.3.1. Archiválási célú másolatkészítés

Az Szt. 35.§ (4) bekezdése szerint „a célnak megfelelő módon és mértékig (...) – vállalkezési tevékenységen kívüli belső intézményi célra is készíthető másolat, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, és

a) tudományos kutatáshoz szükséges

b) saját példányról archiválásként tudományos célra vagy a nyilvános könyvtári ellátás céljára készül, vagy

c) megjelent mű kisebb részéről, illetve újság- vagy folyóiratcikkéről készül.”

Ezzel kapcsolatban a jogirodalom a következő megállapításokat teszi¹¹:

- e szabad felhasználás nem vonatkozik az építészeti műre, műszaki létesítményre, **szoftverre** és **számítástechnikai eszközzel működtetett adatbázisra**. [Utalás az Szt. 35.§ (1)-re] Kiemelendő, hogy a kizárólag internetes periodikák – mivel azok számítástechnikai eszközzel működtetett adatbázisnak tekintendők – ez alapján az előállító engedélye nélkül nem archiválhatók.

- a szabály a nyilvános könyvtáraknál is csak a többszörözési jog alól ad kivételt, illetve [Szt. 40.§] könyvtárközi kölcsönzést tesz lehetővé, és helyszíni olvasást enged; azaz az archiválás megtörténhet, de az esetleges további felhasználásokért (így pl. az olvasók részére történő tartós digitális másolatkészítésekért) már engedélyt szükséges kérni.

- a másolás történhet számítógéppel, illetve elektronikus adathordozóra is.

Fontos azonban megjegyezni, hogy – mint említettük – az adatbázis-előállítók tekintetében az Szt. külön, a szerzői és szomszédos jogokra vonatkozó rendelkezésektől eltérő helyen szabályozza a szabad felhasználási esetköröket, és ott nem létezik ez a belső intézményi másolatkészítést lehetővé tevő eset. Így akár egy hagyományos, „offline” folyóirat (mint jelentős ráfordítással létrejött adatbázis)¹² digitális archiválása sem lehetséges (saját példányról sem) az előállító engedélye nélkül.

2.3.2. Tény- és híryanagot tartalmazó közlemények

A tény- és híryanagot tartalmazó közlemények átvételét lehetővé tevő szabály alig alkalmazható a vizsgált területen, tekintve, hogy a híreket, eseményeket az újságíró megfogalmazásában tárgyaló közlemény átvételére már nem jogosít ez a törvényhely. [Szt. 36.§ (1)]

2.3.3. Könyvtárközi kölcsönzés

Az Szt. 40.§ szerint a szabad felhasználás körében többszörözött példányok – a könyvtárközi kölcsönzés kivételével – nem terjeszthetők engedély nélkül, ezzel a törvény a könyvtárközi kölcsönzést – mint terjesztést – szabad felhasználássá teszi.

A digitális anyagok „könyvtárközi kölcsönzése” ugyanakkor mégis szerzői jogi akadályba ütközik: az ugyanis együtt jár egy többszörözési cselekménnyel, amelyre nincs szabad felhasználás, tekintve, hogy a 2.3.1. pont alatt tárgyalt archiválási esetkör csak saját példányról teszi lehetővé a többszörözést!

¹¹ A szerzői jogi törvény magyarázata, szerk.: Gyertyánfy Péter, KJK-Kerszöv, Budapest, 2000., 195.p.

¹² Ismét hangsúlyozzuk, hogy abban a kérdésben, hogy egy folyóirat-szám, illetve egy folyóirat-évfolyam sui generis adatbázis-oltalom alatt áll-e, a jövőben kialakulandó bírói, szerzői jogi szakértői testületi gyakorlat tud csak állást foglalni.

2.4. Lehetséges jövőbeni módosulások az új európai uniós irányelv alapján

2002-ben megkezdődhet a szerzői jogi törvény módosításának előkészítése, a szerzői és szomszédos jogok az információs társadalomban című, 29/2001/EK. sz. irányelv alapján. Az irányelv – a várakozások ellenére – különösen az egyik legfontosabb területen, a szabad felhasználásokról rendelkező 5. cikkében kiábrándítóan mellőzi az előzetesen kitűzött célt: a jogharmonizációt. Ugyanis kizárólag egyetlen kötelezően alkalmazandó szabad felhasználási esetet tartalmaz: az időleges, szükségszerű másolatokra vonatkozót [5. cikk (1) bek.]. Ezt követően egy 20 tételből álló „étlapot” nyújt a tagállamoknak: az egyes nemzeti szerzői jogi törvények kizárólag ezekből szabadon válogathatnak. (A jogharmonizációt tovább gyengíti, hogy az sem teljesen igaz, hogy kizárólag húszféle szabad felhasználási esetkör létezhet a jövőben; ugyanis a huszadik eset azt mondja ki, hogy a már létező, kisebb jelentőségű, analóg felhasználásokra vonatkozó nemzeti kivételek a továbbiakban is fenntarthatók, ha nem érintik az áruk és a szolgáltatások szabad áramlását a Közösségen belül.) E szabályozásnak az a célja, hogy megtartsa az európai jogi jogszerűség határain belül a tagállamok jogában már ténylegesen létező kivételeket (jogkorlátozásokat), de semmiképpen nem az, hogy minden tagállamban minden elvileg lehetséges korlátozást bevezessenek.

A vizsgált területen található új, elvileg választható szabad felhasználási esetkör:

- egyes, nyilvános könyvtárak, archívumok, oktatási intézmények, múzeumok általi többszörözésekre, melyek sem közvetve, sem közvetlenül nem irányulnak gazdasági, kereskedelmi előnyök szerzésére [5. cikk (2) c)];
- kizárólag ugyanezen intézmények gyűjteményeinek részét képező művek, illetve teljesítmények nyilvánossághoz közvetítése és hozzáférhetővé tétele kutatási vagy magántanulási célból, az ezen intézmények helyiségeiben e célból elhelyezett terminálokon. [Art. 5. (3) n)]¹³;
- a fenti esetek a terjesztési jog alól is kivételt jelenthetnek – az engedélyezett többszörözési cselekmény célja által indokolt mértékben.

A jogalkotónak az irányelv átültetése során több szempontot kell figyelembe vennie: amennyiben az irányelvben megfogalmazott szabad felhasználási esetek a jelenlegi magyar szabályoknál szűkebb körben teszik lehetővé a kizárólagos jog alóli kivételt, tipikusan nekünk is kötelező szűkíteni a szabad felhasználási eseteket. Amennyiben az irányelvi esetkörök az Szt-beli eseteknél tágabbak, van *lehetőség* az adott szabállyal kibővíteni szerzői jogi törvényünket. Az irányelv átültetése során kiterjedt vizsgálatokra van szükség. Így például hasznos lehet annak vizsgálata, hogy az egyes tagállamok milyen módon hajtják végre a szabályokat; a néhol nehézkes, sok kompromisszumot tartalmazó szöveg értelmezését is szükséges tovább végezni.

Egy fontos következtetést le lehet vonni az irányelv szabályaiból: a jövőben sem minősülhet szabad felhasználásnak egy adott mű, teljesítmény internetes nyilvánossághoz közvetítése.

3. Kitől kell engedélyt kérni?

Az eddigi vizsgálatok során viszonylag kényelmes helyzetben voltunk, hiszen azt, hogy egy adott felhasználásra szükséges-e engedélyt kérni, elegendő volt a jelenleg hatályos törvények fényében vizsgálni. Ezzel szemben azt a kérdést, hogy kitől kell engedélyt kérni, a szerzőtől való esetleges jogszerzés időpontjában hatályos jogszabályok, a jogszerzés helye országának joga szerint kell vizsgálni. Ha ugyanis pl. 1930-ban nem szerezhett jogot a digitális többszörözésekre a periodika kiadója, akkor ez a jog a szerzőnél maradt, és így most őt (illetve jogutódját) kell megkeresni az engedélykérésre.

¹³ Az említett szakasz tartalmaz egy további feltételt is, mely szerint a felhasznált művek, teljesítmények "not subject to purchase or licensing terms". A szöveg puszta fordítása is nehézséget okoz (ugyanis nehéz kiválasztani az említett kitétel megfelelő szövegösszefüggését), várható, hogy a szabály esetleges átültetése során az értelmezésben nehézségek merülnek fel.

3.1. Van-e e téren jelenleg kötelező közös jogkezelés?

Ha az adott felhasználásra ma Magyarországon létezik közös jogkezelés, akkor mégis jelentősége annak, hogy régen ki, hogyan szerzett jogot. Ugyanis a közös jogkezelés lényege az adott műtípus adott felhasználása tekintetében a teljes világrepertoárra vonatkozó engedély, amit érvényesen kizárólag a közös jogkezelőtől lehet megszerezni. Így a közös jogkezelés megelőz mindenféle szerződéses engedély-adást [ld. pl. Sztj. 30.§ (4)].

Ma a törvény az irodalmi művek nyilvánosságához közvetítéseire kötelező közös jogkezelést ad az ARTISJUS Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület kezébe. Az ARTISJUS jogértelmezése szerint ilyen engedélyt – a sugárzáshoz hasonlóan – csak szépirodalmi művek tekintetében adhat, és ott is csak azon esetekben, ahol egyedileg nem gyakorolható a szerzői jog. (Műfajilag: a vers, mese, elbeszélő költemény, regény, memoár, tényirodalom, irodalmi publicisztika, konferansz szöveg, mese, villámtréfa, illetve ezek részletei.¹⁴) Megjegyzendő, hogy a törvény a nyilvánosságához közvetítésre ugyan kötelező közös jogkezelést ír elő, azonban a többszörözésre irodalmi művek tekintetében nem teszi ezt meg, tehát a jelenlegi jogszabály alapján pl. versek hagyományos, feltöltéses internetes szolgáltatásához két helyről szükséges engedélyt kérni: egyfelől az ARTISJUS-tól, másfelől közvetlenül, a digitális többszörözés jogosultjától is (szerzőtől, jogutódtól, vagy ha ezt a jogot felhasználási szerződésben átengedték számára, a kiadótól).

Szintén az ARTISJUS érvényesíti a nyilvános előadási jogdíjakat az Sztj. 25.§ (1) bekezdése alapján már nyilvánosságra hozott zenemű és irodalmi mű esetén. Mint láttuk, a képernyőn való megjelenítés ennek minősül, márpedig mind gyakrabban fordul elő, hogy a könyvtárak a helyszínen lévő terminálokon irodalmi műveket tesznek az olvasók számára hozzáférhetővé. Mindeztidáig a jogi helyzet tisztázottsága ellenére nem került sor ilyen díjak érvényesítésére a könyvtárakkal szemben; az említett új európai uniós irányelv implementálása során elfogadható olyan szabad felhasználási esetkör, amelynek nyomán a törvény kifejezetten is kivenné a nyilvános könyvtárakat a képernyő útján megvalósuló nyilvános előadások tekintetében az engedélykérési kötelezettség alól.

Még egy tekintetben találkozunk kötelező közös jogkezeléssel a vizsgált területen; ez a különböző vizuális művészetek terén a HUNGART (Vizuális Művészek Közös Jogkezelő Társasága Egyesület) rendelkezik – ún. önkéntes közös jogkezelés¹⁵ alapján – engedélyezési jogokkal.¹⁶ Díjközleményük alapján mind a különböző vizuális művek digitális többszörözését (archiválását), mind CD-ROM-on, intraneten, illetve interneten történő nyilvánosságához közvetítését jogukban áll engedélyezni. Egy fontos megjegyzés adódik: az önkéntes közös jogkezelésből a jogosultak (szemben a törvényi közös jogkezeléssel) kiléphetnek; a HUNGART folyamatosan számon tartja, és különböző módokon – így pl. honlapján – folyamatosan tájékoztatja a felhasználókat arról, hogy mely szerzőket nem képviselik.

3.2. Ahol nincs közös jogkezelés

A könyvek, periodikák jelenleg vizsgált felhasználásai közül tehát – a bennük foglalt vizuális alkotások kivételével – sem a digitális archiválásra, sem a CD-ROM-on való terjesztésre, illetve internetes közlésre nincs közös jogkezelés. Szövegek esetén nyilvánosságához közvetítési szempontból kizárólag „fél-engedély”, és kizárólag szépirodalmi művek tekintetében szerezhető.

A többi engedélyköteles felhasználás tekintetében tehát hosszabb vizsgálatra van szükség: vajon az eredeti jogosult szerzőtől megszerezhetette-e más az adott felhasználás tekintetében a felhasználási jogot, és ha igen, akkor hogyan alakult ennek további sorsa? Röviden tehát a következő kérdésekre kell választ találnunk az adott időszak szerzői jogi szabályozása alapján:

- átruházható volt-e a szerzői jog?
- ha igen, ez teljes jogátruházást jelentett-e?

¹⁴ Az ARTISJUS Díjközleménye, 2002/2. sz. Magyar Közlöny, IV. fejezet, 3.2. pont

¹⁵ Sztj. 91.§ (1)-(2)

¹⁶ A HUNGART Díjközleménye, 2002/4.sz. Magyar Közlöny

- ha nem, milyen mértékig, milyen időtartamra volt átengedhető a felhasználási jog?
- kötelező volt-e írásba foglalni a szerződést?
- mi a helyzet a jogutóddal, illetve az anélkül megszűnt kiadók esetén?
- periodikákra volt-e speciális jogszerzési szabály?
- a munkaviszonyban alkotó szerzők esetén milyen speciális szabályokat tartalmazott a törvény?

3.3. Magyarországon történt jogszerzés

3.3.1. 1969 előtt

Mind az 1884. évi XVI. t.cz., mind az 1921. évi LIV. törvény lehetővé tette a jogátruházást. Ez a lehetőség első pillantásra a felhasználók számára talán reményt keltő: ha az egyes folyóiratok, napilapok szerzői átruházták szerzői jogukat a kiadóra, valamivel könnyebb helyzetben van az a személy, aki valamely felhasználásra jogot kíván szerezni. Mert igaz ugyan, hogy a 20. századi magyar történelem során a kiadók megszűntek, államosították, felszámolták őket stb., de mégsem volna szükséges az összes magánszemély szerző összes jogutódját felkeresni, hanem „csak” a néhány tucat kiadó jogutódlását kellene felderíteni.

A korabeli kúriai gyakorlat azonban egyértelművé tette, hogy a technikai fejlődés által lehetővé tett, a szerződés idején előre még nem látható új felhasználási módokra nem vonatkozott a jogátruházás, hanem a szerzőnél maradtak az ezekre vonatkozó jogok.¹⁷ Márpedig 1969 előtt nyilvánvalóan sem a digitális többszörözés, sem a CD-ROM-on való terjesztés vagy számítógépes hálózatokon való közvetítés nem volt ismert felhasználási mód.

Tehát ebben az időszakban a tanulmány által vizsgált felhasználási módokra a jogátruházási lehetőség ellenére eleve nem is szerezhetett jogot a könyv, illetve periodika kiadója,¹⁸ ezek a jogok jelenleg is a szerzőknél (jogutódaiknál) vannak, feltéve, hogy azóta szerződésben nem rendelkeztek másként.¹⁹

3.3.2. Az 1969. évi III. törvény idején

Az 1969. évi III. tv. (régí Szjt.) hatálya alatt két jelentős változás történt. Az egyik jogszabályi: a törvény kizárólag felhasználási engedéllyel teremtett lehetőséget a felhasználásra, tehát a jogátruházás lehetősége megszűnt. Sok esetben az egyes miniszteri rendeletek megszabták a legmagasabb határidőt, ameddig a felhasználási jogokat meg lehetett szerezni. Ilyen rendelet volt a folyóiratokra, újságokra az 1/1970. (III.20.) MM sz. rendelet, a 8/1970. (VI.24.), 10/1970. (VI.25.), melyeknek részletes vizsgálatára egy komoly archiválási tevékenység megkezdésekor szükség lehet.

A másik változás technikai: ugyanis e törvény hatálya alatt vált ismert felhasználási móddá mind a digitális többszörözés, mind a számítógépes hálózaton történő továbbítás. (Részletes – nem jogi – vizsgálatot igényelne, hogy vajon mikortól tekinthetjük ezeket ismert felhasználási módnak.) Így elvileg lehetett már érvényesen jogot szerezni a régi Szjt. alatt a digitális felhasználásokra is.

Problémát jelent ugyanakkor, hogy folyóiratok, újságok esetén a felhasználási szerződést nem kellett (ma sem kell) írásba foglalni, így értelmezésre szorul, hogy egy, pl. 1988-ban megjelent Népszabadság-cikk esetén kiterjed-e a kiadó joga a digitális többszörözésre, vagy sem.

A régi Szjt. alatt a munkaviszonyból folyó köteletség alapján létrehozott művek felhasználási joga a munkáltatót illette; de itt is minden bizonnyal igaz, hogy technikailag még ismeretlen felhasználások esetén a jog a munkavállaló szerzőnél maradt.

Összefoglalva: a régi Szjt. alatt kiadott könyvek, periodikák jogosulti viszonyainak tisztázásához elengedhetetlen a digitális felhasználások ismertté válása időpontjának pontos meghatározása;

¹⁷ Faludi Gábor: A szerzői jog átruházhatósága a magyar szerzői jogban, Magyar Jog, 1995/3., 146-156.p.

¹⁸ A szerzői jogi törvény magyarázata, szerk.: Gyertyánfy Péter, KJK-Kerszöv, Budapest, 2000., 270.p.,

¹⁹ Szerk.: Petrik Ferenc: A szerzői jog, KJK, Bp., 1990., 67.p.

valószínűleg csak bírósági, illetve szerzői jogi szakértői testületi állásfoglalás nyújthat biztos alapot abban a kérdésben, hogy a szóban létrejött szerződések milyen feltételekkel terjednek ki az ilyen digitális többszörözésekre, terjesztésekre, nyilvánossághoz közvetítésekre.

Szinte bizonyos, hogy különösen az elmúlt két évtized periodikái között több is található, amely esetében a kiadó rendelkezik munkavállalói és „szabadúszó” újságírói szerzői jogaival is. Ebben az esetben a kiadó megszűnése jelenthet problémát. Optimális esetben megszűnéskor történt rendelkezés az alkotásokkal kapcsolatos jogok terén is jogutódlásáról, abban az esetben azonban, ha ez elmaradt, a szerzői jogok (törvényes rendelkezés hiányában) visszaszálltak a szerzőkre (jogutódjaikra). Az önálló adatbázis-előállítói jog pedig általános jogutód nélküli megszűnés esetén alanytalan jogként nem érvényesül a továbbiakban.

3.3.3. Az 1999. évi LXXVI. törvény alapján

Az új Sztj. „könnyített” szabályokkal rendelkezik a vizsgált téma szempontjából azért, mert a munkáltató a munkavállaló szerző által munkaviszonyból folyó kötelessége teljesítéseként létrehozott művekre vonatkozó vagyoni jogokat a törvény alapján eltérő megállapodás hiányában megszerzi; a szerzőt a továbbiakban kizárólag a munkáltató általi, harmadik személynek történő engedély-adás esetén illeti meg megfelelő díjazás, illetve fennmaradnak közös jogkezelésben érvényesülő díjazáshoz való igényei.

Ugyanakkor a napi működőképesség fenntartása érdekében továbbra is életben van a folyóiratokra, napilapokra vonatkozó szóbeli szerződési lehetőség [Sztj. 45.§ (2)], miközben a törvény szerint a mű többszörözésére adott engedély csak kifejezett kikötés esetén ad a felhasználónak jogot arra, hogy azt számítógéppel vagy elektronikus adathordozóra másolja [Sztj. 47.§ (2)]. Kérdéses ez alapján, hogy a periodikákra vonatkozó szóbeli szerződések esetén bizonyítható-e a digitális másolatkészítésre adott engedély is; véleményünk szerint abban az időszakban, amikor napilapok, folyóiratok online változatai már rendszeresen megjelennek, el kell ismerni, hogy a szerző minden valószínűség szerint átengedte a kiadóra a digitális felhasználások jogait is.

3.4. Külföldi jogszerzés esetén

Természetesen a külföldön kiadott könyvek, napilapok, folyóiratok esetén nem könnyű választ találni a kérdésekre, hiszen pl. az angolszász és a kontinentális jogrendszer különbözősége, vagy akár az egyes nemzeti jogok közötti különbségek is hosszú vizsgálatot igényelnének. Talán elvárható, hogy a magyar jogi helyzetről akár száz-százötven évre visszamenőleg pontos választ adjunk; de hogy pl. a román, a szovjet-ukrán, csehszlovák-szlovák (stb.) szabályozás mely időszakokban, milyen módon tette lehetővé a kiadó jogszerzését, és ezek alapján milyen válaszokat adunk arra a kérdésre: kinél is van jelenleg a jog, nos, ezekre igen nehezen tudnánk csak választ találni. A részletes elemzéseket nyilván az egyes országokban tudják megfelelően elvégezni; egy magyar archiváló törekvésben ez a kérdés megoldandó problémaként jelentkezik (pl. határon túli magyar kiadványok).

4. A jelenlegi állapot összefoglalása

A vizsgált területen védett művek engedélyköteles felhasználása történik; ez alól kivételt jelent az egyszerű digitális archiválás, de az erre vonatkozó szabad felhasználási szabály egyfelől nem teljeskörű (sui generis adatbázis-oltalomra nem terjed ki), másfelől további értelmezést igényel.

Sok esetben az engedélyköteles felhasználásoknál nehéz a konkrét jogosult megállapítása. Ennek okai különbözők. Ahol a digitális felhasználásokra vonatkozó szerzői jog nem is szállhatott át a kiadóra, a szerzők beazonosítása, a jogutódok megtalálása okoz nehézséget. A következő problémát az jelenti: mikor váltak ismertté a digitális felhasználások, azaz mikortól fordulhat elő egyáltalán, hogy átszállhatott a jog a kiadóra? Ezekben az esetekben a szóbeli szerződésekkel kapcsolatos bizonyítási

nehézségek jelentkeznek, illetve a jogutód nélkül (vagy nehezen követhető jogutódlással) megszűnő kiadók okoznak fejtörést.

Legalább a könyvtárak által alapvető tevékenységként körvonalazott archiválást - helyszínen olvasást (esetleg intranetes közvetítést) lehetővé tevő említett szabad felhasználási esetkör érvényesülésének határát volna fontos pontosan megrajzolni – joggyakorlat, illetve a közeljövőben várható törvénymódosítás útján.

Mind a terjesztést, mind az internetes közzétételt (esetleg intranetes közvetítést) illetően szerzői jogi engedélykérés szükséges. A nagyon sok, egyedileg nehezen megkereshető jogosult különösen a régi kiadványoknál teszi aránytalanul nehézé az engedélyeztetést.

A fenti vizsgálat során több ponton megoldatlan értelmezési kérdésekkel találkoztunk; amennyiben megkezdődik Magyarországon egy komoly digitális archiválási folyamat, mindenképpen érdemes ezen kérdésekben a Szerzői Jogi Szakértő Testület állásfoglalását kérni.

5. Megoldási lehetőségek

Mint láttuk, amennyiben a tevékenység túl kíván terjedni az egyszerű archiváláson (bizonyos esetekben ilyenkor is), feltétlenül engedélyt kell kérni a szerzői jogosultaktól, azonban ez sokszor lehetetlen, vagy aránytalanul nehéz volna.

A szerzői jog nemzetközi gyakorlatában az alábbi három módszer alakult ki egy jog érvényesítésére:

- a.) egyénileg (vagy ügynök útján)
- b.) közös jogkezelés útján
- c.) clearinghouse útján

Ad a.) Az első eset a kiindulópont: a törvény vagy a jogosultak eltérő rendelkezése híján a szerzőket, jogutódjaikat **közvetlenül** kell megkeresni az engedélyekért; harmadik személyekre átadott jogok esetében értelemszerűen vizsgálni kell a szerződéses láncolatot.

Ad b.) A tömeges felhasználások jogosításának megkönnyítésére, a szerzői joggal való visszaélések lehetőségének megszüntetésére, a szerzők anyagi érdekeinek a nagy felhasználókkal szembeni védelmére jött létre a **közös jogkezelés** intézménye. A magyar jog sok helyütt törvényi szabállyal írja elő az engedélyezési jog kizárólag közös jogkezelésben való érvényesíthetőségét. Ugyanakkor lehetőség van ún. önkéntes közös jogkezelésre is. A törvény ilyen esetben is garanciát nyújt a felhasználó számára aképpen, hogy nem kell vizsgálnia, hogy a közös jogkezelő egyesületnek tagja-e a konkrét jogosult. A jogosultnak azonban ilyen önkéntes közös jogkezelés hatálya alól joga van kivonni műveit az elkövetkező év első napjára vonatkozó hatállyal.

Mint láttuk, Magyarországon nincs törvény által előírt közös jogkezelés a tanulmány által vizsgált területek többségén. A nagyszámú jogosult miatt nyilván a legelőnyösebb az lenne, ha – a jelenleg a vizuális művekre vonatkozó fent leírt helyzethez hasonlóan a szöveges műveknél is – a jogosulti oldalon egyetlen szervezet állna, amely saját maga állapítja meg díjait, és amely megtiltani a felhasználást vagyoni jogi alapon nem tudja. Tehát a könyvtárak digitális archiválási és tartalomszolgáltatási törekvései szempontjából mindenképpen üdvözlendő lenne, ha az érintett jogok önkéntes közös jogkezelés útján lennének gyakorolhatók. Az ilyen önkéntes közös jogkezelésnek azonban szigorú törvényi feltételei vannak,²⁰ melyek közül most a legfontosabbakat emeljük csak ki:

²⁰ 88. § (1) Az az egyesület vehető a közös jogkezelést végző szervezetek nyilvántartásába,

a) amelyhez valamennyi érintett jogosult - megbízást adva az egyesületnek a közös jogkezelésre - csatlakozhat az alapszabályban meghatározott feltételek teljesítése esetén;

b) amelynek tagja, vagy amelyhez csatlakozni kíván az egyesület által megjelölt jogkezelési tevékenységben érdekelt belföldi jogosultak jelentős része;

- az adott közös jogkezelési tevékenységben érdekelt belföldi jogosultak jelentős része tagként kell részt vegyen a közös jogkezelő egyesületben,
- a létrehozandó közös jogkezelés terén a szervezetnek a külföldi fontos közös jogkezelő szervezetekkel kölcsönös képviseleti szerződéseket kell kötnie, vagy erre kölcsönös szándéknyilatkozatokkal kell rendelkeznie

Elsősorban ettől a két kiemelt feltételtől függ a jövőben esetleg létrehozandó önkéntes közös jogkezelés léte. És így az egyes területeken a belföldi jogosultak körében történő felmérésen túl mindenképpen a külföldi jogosító szervezetek tevékenységének vizsgálatára van részletesen is szükség: vajon mely felhasználási cselekmények tekintetében van értelme a jogosultak felé markáns igényrel fordulni, hogy hozzanak létre ilyen közös jogkezelő szervezetet.

Nemzetközileg a digitális többszörözések terén az ún. RRO-k²¹ (Reproduction Rights Organizations) végeznek jogosítási tevékenységet; elsődleges feladatuk az ún. reprográfiai jogdíjak²² beszedése, de mind többen – nemzetközi szervezetük, az IFRRO is – vizsgálja a nyomtatott anyagok digitális másolatkészítéseinek közös engedélyezésének lehetőségeit. Két nagy jogosulti szervezettel kötött az IFRRO közös megállapodást a digitális többszörözési jogok tekintetében: a Szerzői Koalícióval (Authors' Coalition, tagjai: European Writers' Congress, International Federation of Journalists, The Authors' Guild of America, Text and Academic Authors Association) és a Tudományos, Technikai és Orvosi Kiadók Nemzetközi Csoportjával (International Group of Scientific, Technical and Medical Publishers).²³ A két megállapodás elismeri az RRO-k szerepét, és mind nagyobb területen „hozza őket helyzetbe”, ugyanakkor kijelenti, hogy e kiadóknak meg kell legyen a joga a saját igényérvényesítésre. Ezzel gyakorlatilag azt jelentik ki, hogy ezek a szervezetek (RRO-k) valódi közös jogkezelőként nem, inkább csak clearinghouse-ként tevékenykedhetnek.

-
- c) amely - munkavállalói révén - rendelkezik a közös jogkezeléshez és a nemzetközi kapcsolattartáshoz szükséges, megfelelő szakismerettel és gyakorlattal;
 - d) amely felkészült a közös jogkezeléshez kapcsolódó adatok kezelésére;
 - e) amely az érintett külföldi jogosultak jogainak közös kezelését végző, a bel- és külföldi felhasználás szempontjából fontos szervezetekkel kölcsönös képviseleti szerződéseket kötött, vagy ilyen szerződések megkötésére irányuló kölcsönös szándéknyilatkozatokkal rendelkezik;
 - f) amelynek alapszabálya rendelkezik arról, hogy az egyesület
 1. célja az érintett jogosultak jogainak közös kezelése, valamint e jogosultak érdekeinek védelme, különösen a közös jogkezelés körébe tartozó vagyoni jogok saját nevében történő gyakorlása és érvényesítése a bíróság és a hatóságok előtt,
 2. nyilvántartást vezet a közös jogkezelés alá tartozó bel- és külföldi művekről, szomszédos jogi teljesítményekről, illetve jogosultakról,
 3. a közös jogkezelést nem vállalkozási tevékenységként végzi, és - ha van ilyen - kiegészítő vállalkozási tevékenységének eredményét csak költségeinek csökkentésére használja fel,
 4. működésének költségeit a befolyó jogdíjakból kezelési költség címén levont összegekből, valamint - ha az alapszabály ezt egyébként előírja - a tagdíjakból fedezi,
 5. a közös jogkezeléssel elért és az indokolt kezelési költséggel csökkentett bevételét felosztási szabályzata alapján felosztja az érintett jogosultak között, függetlenül attól, hogy azok tagjai-e vagy sem.
 - (2) Annak megállapításakor, hogy az egyesületnek tagja-e vagy ahhoz csatlakozni kíván-e az érintett jogosultak jelentős része, a jogosultak létszámát és a jogdíjakból való részesedésük arányát egyaránt figyelembe kell venni.
 - (3) Az egyesületet a közös jogkezeléshez kapcsolódó adatok kezelésére felkészültnek kell tekinteni, ha biztosítani tudja az érintett jogosultak, illetve a közös jogkezelés körébe tartozó művek vagy szomszédos jogi teljesítmények, valamint a különböző felhasználások olyan nyilvántartását, amely lehetővé teszi a jogdíjak felosztását és kifizetését a jogosultak számára.
 - (4) Ha ugyanazon jogosulti csoport ugyanolyan jogosultságának a kezelésére vonatkozóan több olyan egyesület kéri nyilvántartásba vételét, amely megfelel a nyilvántartásba vétel feltételeinek, közülük azt az egyesületet kell nyilvántartásba venni, amelyik a feltételeket összességében a legjobban tudja megvalósítani.

²¹ www.ifrro.org/about/intro.html

²² fénymásolással vagy más hasonló módon történő másolások után járó jogdíjak; a magyar Szjt-ben: 21.§

²³ A megállapodások jelentőségét növeli, hogy mind a négy szervezetnek van magyar tagszervezete [IFRRO – Magyar Reprográfiai Szövetség, IFJ – MÚOSZ, Sajtószakszervezet, Magyar Újságírók Közössége, EWC – Magyar Írószövetség, STM – Kossuth Kiadó]

Ezért úgy tűnik, hogy Magyarországon sem hozhatnak létre a jogosultak közös jogkezelő szervezetet a szöveges művek digitális felhasználásainak tekintetében. Az IFRRO maga is több iratában kifejti, hogy a clearinghouse-szerű közös jogérvényesítésnek mind nagyobb lesz a szerepe. (Természetesen a közös jogkezelő szervezatként történő bejegyzéshez szükséges többi feltételnek való megfelelés is nehézségeket okozhatna.)

Ad c.) De mi is egy ilyen „clearinghouse”?²⁴ Lényege szerint az egyedi jogérvényesítés és a közös jogkezelés között „félúton” található.²⁵ Annyiban hasonlít a közös jogkezelésre, hogy a felhasználó csak egy szervezettel van kapcsolatban, nem kell egyenként megkeresnie a jogosultakat, tárgyalnia velük. Annyiban viszont eltér tőle, hogy a szervezet nem maga állapítja meg a jogdíjakat. Így hasonlít ez a megoldás az egyedi jogérvényesítésre is: hiszen a jogosultak maguk állapítják meg – előre – a felhasználási feltételeket, s a szervezettel ezt egyeztetik. Így abban is szükségszerűen eltér a közös jogkezeléstől ez a megoldás, hogy a szervezet nem képes világrepertoárt nyújtani a felhasználónak. Viszont a clearinghouse nem egyszerűen egy asztalhoz ülteti a jogosultat a felhasználóval, hanem előre „lefutja a köröket” a jogosultakkal, „kitapossa az ösvényt”.

A clearinghouse eljárási rendje röviden tehát a következő: **1.)** beérkezik a jogosítási igény; **2.)** megvizsgálja adatbázisát, hogy az adott műre vonatkozóan van-e megállapodása a jogosulttal; **3.a)** ha igen, közli a felhasználási feltételeket a felhasználóval, tető alá hozza a megállapodást; **3.b.)** ha nem, megpróbálja felkutatni a jogosultat és tárgyal vele a felhasználási feltételekről.

A nemzetközi joggyakorlat kiemeli, hogy a jogdíjakra és felhasználási feltételekre vonatkozó bármilyen jogosulti összefogás csak akkor jöhet létre a jogszerzés megkönnyítésére, ha a felhasználók részéről erre vonatkozóan megfelelően kinyilvánított igény jelentkezik.

Befejezés

A könyvtárak általi digitális archiválás és az archivált anyagok szolgáltatása a küszöbön áll, sőt, egyes területeken már meg is kezdődött; további vizsgálatokra, kérdésfeltevésekre és válaszokra van szükség a jogi háttér pontos felméréséhez. Elsősorban a nemzetközi környezet vizsgálata látszik fontos feladatnak: a nemzetközi, regionális szabályok értelmezése, az egyes EU-tagállamok implementáló jogalkotása, illetve bírói gyakorlata részletes elemzést igényel. Természetesen a magyar jogirodalom és joggyakorlat részletesebb elemzése is szükséges; amennyiben valamely könyvtári szövetség (konzorcium), illetve valamely állami szerv (pl. minisztérium) megfontolja a digitális archiválások lehetőségét, mindenképpen javasolható, hogy a technikai és tartalmi feltételeket vizsgáló bizottságok mellett a szerzői joggal foglalkozó munkabizottság is álljon fel a kérdések tisztázására.

S végül röviden azt is érdemes megemlíteni, hogy a nagy befektetést igénylő archiválási munka szerzői joggal való kapcsolata nem csupán konfliktus: a végeredmény – mint jelentős ráfordítást igénylő adatbázis – ugyanis védett lehet a szerzői joghoz kapcsolódó jogként a tanulmányban többször említett szabályok alapján.

²⁴ Ld. Pl. www.cla.co.uk (Copyright Licensing Agency), www.copyright.com (Copyright Clearance Center)

²⁵ Jogilag az esetek túlnyomó többségében a magyar jog szerint az önálló kereskedelmi ügynöki szerződésről szóló 2000. évi CXVII. törvény hatálya alá tartozik.